

УДК 631:11:502.131.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-5>**Козак К. Б.**кандидат економічних наук, доцент,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8099-6607>**Kozak Kateryna**

Odessa National Academy of Food Technologies

МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА ДО ТРАЄКТОРІЇ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Розкрито методологічні підходи до розуміння теорії адаптації, серед яких акцентовано увагу на таких, як інституціоналізм, поведінковий підхід, теорія організаційної етології, кібернетика (теорія управління), теорія систем, синергетична теорія. Виділено мережу основних (найбільш значущих) понять, що визначають сутність адаптації. У результаті запропоновано розуміння адаптації як процесу пристосування внутрішніх властивостей підприємства до вимог динамічного зовнішнього середовища на основі використання організаційно-економічних і соціальних регуляторів із метою забезпечення стійкості функціонування в довгостроковій перспективі. Здійснено декомпозицію системи адаптаційного механізму з виділенням таких елементів, як: адаптивний потенціал, адаптаційні можливості, зовнішні сили, елементи адаптації, вектор адаптації, адаптаційний процес, точки біфуркації, атрактори. Досліджено структуру детермінант адаптаційного потенціалу підприємств із визнанням збільшення ваги такого фактору, як тип ринкової структури, у рамках якої діє суб'єкт господарювання, отже, саме цим фактором визначається множина адаптаційних можливостей (інструментів).

Ключові слова: адаптація, механізм адаптації, адаптивний потенціал, адаптаційні можливості, вектор адаптації, адаптаційний процес, сталий економічний розвиток.

MECHANISMS OF ADAPTATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION ENTERPRISES TO THE TRAJECTORY OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of the adaptation mechanism that can ensure the transition of agro-industrial enterprises to the trajectory of sustainable economic development. Methodological approaches to understanding the theory of adaptation are revealed, among which attention is focused on such as institutionalism, behavioral approach, theory of organizational ethology, cybernetics (management theory), systems theory, synergetic theory. Based on the use of the software product TextAnalyst, a network of basic (most significant) concepts that define the essence of adaptation is identified. As a result, the understanding of adaptation is proposed as a process of adaptation of internal properties of the enterprise to the requirements of a dynamic external environment based on the use of organizational, economic and social regulators in order to ensure the sustainability in the long run. The system of the adaptation mechanism was decomposed with the selection of the following elements: adaptive potential, adaptive capabilities, external forces, elements of adaptation, vector of adaptation, adaptation process, bifurcation points, attractors. The structure of determinants of adaptive potential of enterprises is studied with the recognition of increasing the weight of such a factor as the type of market structure within which the business entity operates, so this factor determines the set of adaptive capabilities (tools). A number of conclusions have been made on the peculiarities of adaptation of agro-industrial enterprises to the conditions and principles of sustainable economic development: reformatting the value vector of interaction of economic entities with the environment imposes restrictions and defines framework trends of adaptation mechanism to mainstream economic development; the role of the active element of adaptation increases; businesses with a high degree of homeostasis very often refrain from choosing radical adaptation strategies. It is proved that the active element of adaptation plays a crucial role in the implementation of mechanisms of adaptation of agro-industrial enterprises to the conditions and principles of sustainable economic development.

Keywords: adaptation, adaptation mechanism, adaptive potential, adaptive possibilities, adaptation vector, adaptation process, sustainable economic development.

JEL classification: Q01, Q13

Постановка проблеми. Підприємство являє собою відкриту соціально-економічну систему, що повсякчас перебуває під дією чинників зовнішнього середовища, унаслідок чого компоненти такої системи цілеспрямовано змінюються. Прискорення соціальних та економічних процесів, пошук нових форм соціального існування економічних суб'єктів, зокрема через утілення принципів парадигми сталого економічного розвитку, формує новий образ економічного суспільства, актуальними характеристиками якого виступа-

ють нестабільність, невизначеність, складність, неоднозначність.

Сучасний стан зовнішнього середовища, який детермінується викликами сталого економічного розвитку, став об'єктивною основою твердження: забезпечення успішного функціонування підприємств (підвищення рівня конкурентоспроможності та зміцнення їх потенціалу) різних галузей економічної діяльності, у тому числі й агропромислової сфери, не є можливим без урахування зовнішніх чинників та оперативної реакції на їх зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам адаптації, дослідженню принципів побудови і реалізації адаптаційних механізмів у структурі управління підприємством із погляду різних методологічних підходів присвячено роботи таких учених, як О.В. Харчишина, О.П. Ковтиш, А.Б. Георгієвський, Є.В. Чиженькова, Ж.Л. Крисько, В.А. Гросул, Т.Т. Аскеров, С.Б. Алексєєв, І.А. Мілославова, Г.І. Ханалієв, Т.І. Лепейко, К.В. Кривобок та ін.

При цьому подальшого розвитку потребує розкриття специфіки адаптації підприємств агропромислового виробництва в умовах глобальної трансформації принципів взаємодії економічних суб'єктів із навколишнім середовищем у напрямі руху до відповідності принципам сталого економічного розвитку.

Мета статті полягає в аналізі особливостей адаптаційного механізму, що здатен забезпечити перехід підприємств агропромислового виробництва на траєкторію сталого економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Поняття «адаптація» прийшло в економічну науку з біології, воно використовується в природничих науках у розумінні процесу пристосування організму до мінливих зовнішніх умов; сукупності морфологічних, фізіологічних, поведінкових та інших особливостей організму, які дають йому змогу вести оптимальний спосіб життя в наявних умовах існування [1].

Природні системи підпорядковані єдиним неперушним законам – законам фізики, тому їх можна вважати ідеальними. У цьому сенсі показовою є думка американського економіста, Нобелівського лауреата Дж. Ерроу: «...якщо ми зрозуміємо, як вбудована адаптація в біологічні системи, а потім розширимо ці знання до загальної теорії еволюції, то зможемо ефективно докласти цю теорію до безлічі складних систем, зокрема й до бізнесу» [2, с. 220].

Становлення теорії адаптації почалося з 90-х років ХХ ст., домінуючою ідеєю теорії менеджменту стає «адаптація як засіб забезпечення стійкого функціонування». Зароджується теорія адаптивного управління як відповідь на «...складність, невизначеність та рухливість зовнішнього середовища, що висуває на перший план проблеми пристосування підприємств до таких умов» [3].

Вихідні принципи теорії адаптації сформувалися в рамках таких методологічних підходів, як інституціоналізм, поведінковий підхід, теорія організаційної етології, кібернетика (теорія управління), теорія систем, синергетична теорія [4, с. 313–314].

Інституціоналізм підходить до аналізу адаптаційного механізму з погляду мінливості, відбору та наслідування. Використовується поняття «генетична мутація». Під генами розуміються внутрішні інститути системи, які зберігають інформацію про звички і рутини та, з одного боку, є основою стійкості системи, з іншого – забезпечують її адаптацію до змін зовнішнього середовища, зокрема в ході імплементації інноваційних змін. Адаптивність на основі генетичних інститутів є основою динамічної стійкості.

Поведінковий підхід розширює методологічний апарат адаптаційної теорії шляхом включення до аналізу ефекту «попередньої адаптації», сутність якого полягає у здатності системи діяти в умовах змін з урахуванням наявних можливостей до їх прийняття і пере-

будови системи, визначати свої можливості поступово (взаємозв'язок рутин у ретроспективі та новацій у перспективі), відкривати канали доступу до нових ресурсів як основи здійснення змін і забезпечення стабільності розвитку [5]. Такі поняття інституційної теорії, як мінливість, відбір та наслідування, тут трансформуються в ресурси, знання, компетенції, що визначають умови дії механізму адаптації.

Теорія організаційної етології вводить у сферу дослідження адаптації принцип ізоморфізму і концепцію популяційної ніші. Ізоморфізмом в інституційній теорії та теорії інституційного ізоморфізму називають процес зміни в організаціях, який підтримує подібність організацій під впливом однакових навколишніх умов, а отже, вивчення питань прояву легімізованих правил (видів інституційного ізоморфізму) в розвитку, реформуванні та регулюванні [6]. Кожне середовище формує свій набір можливих змін, а система вибирає варіанти адаптації до них. Концепція популяційної ніші акцентує увагу на тому, що навколишнє середовище формує різні комбінації ресурсів, які, своєю чергою, впливають на можливості популяції тих чи інших систем до виживання.

Кібернетичний підхід приділяє особливу увагу процесу управління параметрами, які здатні забезпечити адаптацію. На перший план виводиться інформація як базовий інструмент досягнення оптимального стану або динамічного розвитку системи в умовах невизначеності та мінливості зовнішніх умов.

Теорія систем і синергетика вирішують наукову проблему «виявлення особливостей зростання складності еволюційних процесів та ускладнюють парадигму аналізу процесів самоорганізації» [7, с. 9–12]. Адаптація розглядається як відносно стійкий стан функціонування системи, який характеризується накопиченням, насамперед, кількісних змін (флуктуацій). Система здатна переходити в нову якість за досягнення точки біфуркації, тобто за умови накопичення критичної маси факторів трансформації кількісних у якісні зміни. Напрями здійснення переходу (атрактор) не є випадковим і детермінується природою і рівнем розвитку системи. Адаптація визначеного атрактору здійснюється шляхом пристосування до нових структур і зміни функцій системи. Розвитку економіки у цілому й окремих її елементів як відкритої, нелінійної, дисипативної системи притаманні інтенсивна взаємодія її складників, поєднання негативних та позитивних зворотних зв'язків, співвідношення адаптаційних і біфуркаційних механізмів, чергування атракторів та гомеостазу.

Науковий інтерес до визначення принципів і механізмів адаптації визначається об'єктивною необхідністю пошуку оптимальних організаційних параметрів взаємодії підприємства із середовищем, в якому проявляються неочікувані та нові зміни, зокрема зростає роль міжнародних чинників середовища як із погляду конкуренції, так і з погляду кооперації. При цьому в економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення категорії «адаптація». Результат систематизації існуючих підходів до її сутності представлено в табл. 1.

Аналіз представлених підходів до розуміння сутності категорії «адаптація» за допомогою програмного продукту TextAnalyst дав змогу виділити мережу осно-

Таблиця 1

Систематизація підходів до визначення сутнісного наповнення категорії «адаптація»

Джерело/Автор	Визначення
Encyclopedia Americana [8]	Зсув в функції чи формі (структурі) щодо існування системи у певній сфері
Сучасний економічний словник [9]	Пристосування економічних систем та її окремих суб'єктів, працівників до умов зовнішнього середовища, виробництва, праці, обміну, життя, що змінюються
Економіко-математичний енциклопедичний словник [10]	Здатність системи виявляти цілеспрямовану поведінку, що пристосовується, в складних середовищах, а також це сам процес такого пристосування
А.Б. Георгієвський [11, с. 173]	Форма відображення системами впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, яка передбачає встановлення з ним динамічної рівноваги та стійкості
Є. Чиженькова [12]	Процес пристосування параметрів до невизначених умов зовнішнього середовища, який забезпечує підвищення ефективності їх функціонування впродовж усього життєвого циклу
Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, А.Н. Ляшенко [13]	Процес цілеспрямованої зміни параметрів, структури і властивостей будь-якого об'єкта у відповідь на зміни, що відбуваються як у зовнішньому середовищі діяльності об'єкта, так і всередині нього
Ж. Крисько [14]	Здатність своєчасно проводити адекватні зміни для корекції діяльності підприємства відповідно до вимог зовнішнього середовища
В. Гросул, Т. Аскеров [15, с. 25]	Процес своєчасного пристосування до зовнішніх нестабільних умов діяльності шляхом визначення негативних наслідків відхилень системи управління підприємством для забезпечення стійкості його функціонування та розвитку в довгостроковій перспективі
С.Б. Алексєєв [16]	Процес розроблення і реалізації дій, спрямованих на зміни внутрішнього середовища підприємства згідно з вимогами зовнішнього середовища
Т.Т. Ластаєв, А.А. Кайгородцев [17]	Процес цілеспрямованої зміни параметрів, структур і властивостей системи у відповідь на дії зовнішніх і внутрішніх чинників для забезпечення ефективного функціонування системи й її елементів
І.А. Пітайкіна [18]	Процес пристосування організаційно-економічних і соціально-економічних стосунків, що складаються на всіх фазах процесу розширеного відтворення, з приводу підвищення ефективності використання майна, з одного боку, і посилення їх соціальної спрямованості – з іншого
О.А. Пастухова [19]	Якісні ознаки економічної системи, її підсистем і окремих елементів, що забезпечують її виживання і видозміну
В.М. Ячменьова [20]	Процес пристосування системи до нових умов існування або діяльності
І.А. Милослава [21], Г.І. Ханалієв [22]	Механізм, який дасть змогу особі (групі), системі успішно функціонувати, зберігати (змінити) напрям і темп розвитку незалежно від зовнішніх чинників
Т.І. Лепейко, К.В. Кривобок [23, с. 247]	Процес пристосування підприємства до зовнішніх мінливих умов, що передбачає систему організаційно-економічних та соціальних регуляторів і має на меті забезпечення стійкості функціонування організації в довгостроковій перспективі

вних (найбільш значущих) понять, що представлені у визначеннях. Результати надамо у вигляді таблиці (табл. 2).

Таблиця 2

Морфологічна декомпозиція визначення сутності категорії «адаптація»

Поняття	Вага поняття	Вага зв'язку
Процес	99	
Процес пристосування	93	89
Зміст	74	75
Діяльності	69	71
Підприємства	92	71
Забезпечення стійкого функціонування	60	65
У довгостроковій перспективі	60	79
Відповідно до вимог	16	65
Спрямованих	13	54
Процес цілеспрямованої дії параметрів	13	54

Ключовим складником адаптації є виділення її процесної природи, при цьому акцентується спрямова-

ність на пристосування підприємства «відповідно до вимог», адаптація має внутрішній зміст і мету (найбільш часто зустрічається її формулювання у вигляді стійкого функціонування), горизонтом дії визнається довгострокова перспектива.

Отже, адаптація у соціально-економічному середовищі – це процес пристосування внутрішніх властивостей підприємства до вимог динамічного зовнішнього середовища на основі використання організаційно-економічних і соціальних регуляторів із метою забезпечення стійкості функціонування в довгостроковій перспективі.

У штучних структурах, до яких відносяться і підприємства агропромислового комплексу, мета адаптації модифікується у забезпечення стійкості функціонування, факторами збурення виступають зовнішні умови різного рівня і характеру, адаптаційні можливості визначаються внутрішнім середовищем і станом ринку, на якому функціонує підприємство, а інструменти адаптаційних змін представлені системою регуляторів.

Запропоноване визначення дає змогу представити внутрішню систему адаптаційного механізму через взаємодію таких елементів, як адаптивний потенціал,

адаптаційні можливості, зовнішні сили, елементи адаптації, вектор адаптації, адаптаційний процес, точки біфуркації, атрактори.

Адаптивний потенціал являє собою здатність протидіяти зовнішнім силам, які провокують зміни в системах; межу (точку біфуркації), якою закінчується зона стійкості і починаються трансформації. Фактично адаптивний потенціал відповідає категорії «гомеостаз», під якою розуміють здатність відкритих систем зберігати сталість внутрішнього стану за допомогою скоординованих реакцій, спрямованих на підтримання динамічної рівноваги.

Можливими векторами адаптації є:

– пристосування – перебудова всіх елементів системи, підсистем та ресурсів відповідно до нових умов функціонування;

– асиміляція зовнішнього середовища під внутрішні властивості системи, перетворення зони функціонування на зручне або принаймні неагресивне.

Спостерігається неоднозначний взаємозв'язок між величиною адаптивного потенціалу і прагненням підприємства до змін. Стосовно переходу до моделі сталого економічного розвитку можна констатувати факт, що суб'єкти господарювання з високим ступенем гомеостазу, з внутрішнім середовищем, яке забезпечує економічну стабільність, менше схильні до вибору радикальних стратегій адаптації. При цьому у них є значний потенціал переходу точки біфуркації відповідно до атактору сталого економічного розвитку. Стратегія радикальних змін, віддання переваги адаптаційному розвитку більш характерна для нестабільних систем у пошуку вектору стабільності.

Адаптаційний потенціал детермінується внутрішнім середовищем підприємства і рівнем розвитку конкретного ринку, зокрема станом конкурентного середовища, тобто типом ринкової структури, у рамках якої діє суб'єкт господарювання.

Структуру агропромислового сектору представлено різноманітним переліком ринків окремих товарів сільськогосподарського та промислового походження. При цьому специфікою аграрної галузі є те, що наповненість структури визначається особливостями конкретних територіальних ринків. Спостерігається значна диференціація інструментів адаптації залежно від ринкової структури, у рамках якої функціонує суб'єкт господарювання. Так, ринок досконалої конкуренції надає найменші можливості адаптації через подекуди нераціональність, подекуди недоступність таких інструментів, як цінова і нецінова конкуренція та диференціація продукту. Монополія формує ситуацію з найбільшим можливим впливом суб'єкта на зовнішнє середовище, тобто тут переважає вектор асиміляції зовнішнього середовища під внутрішні властивості суб'єкта, домінуючою конкурентною стратегією монопольного ринку стає стратегія фокусування.

Зміни конкурентного середовища мають потенціал відкриття для організації нових сприятливих можливостей, мати негативний вплив або їхня дія може бути невизначеною. Цим визначаються як зміст, так і основні функції та завдання процесу адаптації. Різний за наповненням набір адаптаційних можливостей, детермінований конкурентною ситуацією на ринку, зумовлює актуалізацію механізмів диверсифікації кон-

курентних стратегій у системі адаптивного потенціалу шляхом віддалення від характеристик ринку досконалої конкуренції.

Дослідники відносять більшість об'єктних ринків цілісного ринку агропродовольчої продукції до ринків, наближених до чистої конкуренції, мотивуючи таку позицію тим, що жоден з учасників ринку не може контролювати ціноутворення і розподіл продукції на ньому, характерним є низький бар'єр входу підприємств на ринок як товаровиробників. Напрямом адаптаційного розвитку в зазначених умовах усе частіше вибирається перехід до ринку монополістичної конкуренції шляхом включення до продуктової лінійки виробництва нішевих товарів. Зокрема, набуває популярності освоєння сегменту екологічно чистої продукції, що відповідає принципам сталого економічного розвитку.

Адаптаційний розвиток переробних підприємств визначається структурним наповненням ринку агропромислової продукції. Переробна галузь виступає на цільовому ринку сільськогосподарської продукції як споживач (покупець). Особливості окремих елементів асортиментного ряду аграрної продукції визначають таку тенденцію: у територіальному розрізі (на регіональних ринках) конкурентна структуризація реалізується у формуванні яскраво виражених ринків покупця з олігосонічною конкурентною структурою, яка прагне на ринках певних товарів до моносонічності. Основним інструментом реалізації домінування є відкрита можливість для покупців (підприємств переробної галузі) щодо встановлення цін і регулювання обсягів продукції.

Постачальниками на ринку сільськогосподарської продукції є виробники сільськогосподарської техніки, добрив та засобів захисту рослин і тварин; постачальники паливно-мастильних матеріалів; компанії, що забезпечують ринок посівними матеріалами, племінною худобою тощо. Розглянемо їх стан щодо конкурентного наповнення ринку з метою визначення особливостей адаптаційного розвитку.

Вищепераховані ринки в переважній більшості представлені структурами монополістичної конкуренції (ринок сільськогосподарської техніки, ринок добрив та засобів захисту рослин і тварин). Їм притаманні диференціація продукції за споживчими якостями, широке застосування інструментів цінової та нецінової конкуренції. Прикладом нецінової конкуренції на ринку сільськогосподарської техніки є організація сервісних центрів. Ринок паливно-мастильних матеріалів підпадає під ознаки олігополії. Вона характеризується наявністю значних бар'єрів входу на ринок, зокрема за ознакою початкового капіталу, а також взаємозалежністю у виборі цінової політики. Ринок насінневого матеріалу в Україні тяжіє до монопольних тенденцій. Подібна ситуація характерна і для глобального ринку, оскільки кожна велика компанія із цього сегменту спеціалізується на селекції сортів для певної природно-географічної зони.

Адаптаційні можливості визначаються здатністю підприємства як єдиної системи накопичувати ресурси (матеріальні, нематеріальні, людські), що можуть гнучко використовуватися з метою пристосування до нестабільного, невизначеного, складного та неоднозначного середовища (внутрішнього і зовнішнього) в

напрямі збільшення конкурентоспроможності підприємства та підвищення соціально-економічної ефективності його діяльності.

Адаптація на підприємстві реалізується шляхом формування адаптаційних процесів на основі реалізації адаптаційних можливостей. Фактично адаптаційні процеси являють собою механізми адаптивного управління, тобто цілеспрямовану координацію організаційних, виробничих та управлінських відносин на підприємстві на основі системи правил, засобів та інструментів із метою забезпечення пристосування системи до мінливих зовнішніх умов функціонування.

Процес адаптації передбачає складну системну взаємодію особистого (активний елемент адаптації) та матеріально-речового (пасивний елемент адаптації) факторів. Активний елемент адаптації представлено персоналом, конкретними особистостями, їх об'єднаннями, що формують групи впливу, пасивний – засобами виробництва, технологіями, продукцією.

Стосовно механізмів адаптації агропромислових підприємств до умов і принципів сталого економічного розвитку можна стверджувати, що саме активний елемент адаптації відіграє вирішальну роль. Без змін у свідомості особистостей, що приймають рішення стосовно вибору вектору адаптації, асиміляція соціального й екологічного факторів у стратегію та тактику економічної діяльності суб'єктів господарювання не уявляється можливою. Слід відзначити роль глобалізації як імпульсної сили переформатизації мислення економічних агентів. Включення України до загальносвітової системи господарювання виступає чинником зовнішнього тиску в процесах прийняття управлінських рішень. Представлені обмеження наднаціонального характеру висувають на перший план модель поведінки, яка відноситься до змішаної адаптації. Для неї характерні такі ознаки: визначаються загальні принципи і підходи до поведінки в ринкових умовах (принципи сталого економічного розвитку); готовність до адаптивної реакції залежить від виду та ступеня інтенсивності впливу чинників зовнішнього середовища. Включеність окремих підприємств до системи зовнішньоекономічних зв'язків значно підвищує інтенсивність зовнішнього тиску і змушує їх реалізувати загальні принципи адаптації. Спрямованість діяльності виключно на національний ринок дає змогу певною мірою нівелювати вплив глобальних тенденцій, а реалізація принципів адаптації здебільшого має поверхневий і несистемний характер.

Висновки. Теорія адаптації розвивається в рамках міждисциплінарних методологічних підходів, до основних із них належать інституціоналізм, поведінковий підхід, теорія організаційної етології, кібернетика (теорія управління), теорія систем, синергетична теорія. На основі їх симбіозу методологічний апарат досліджень розширено шляхом включення таких понять, як «генетична мутація», «попередня адаптація», «ізоморфізм»,

«популяційна ніша», «флуктуація», «точка біфуркації», «атрактор», «гомеостаз».

На основі програмного продукту TextAnalyst виділено мережу основних (найбільш значущих) понять, що визначають сутність адаптації. Це дало змогу запропонувати узагальнене її визначення: адаптація у соціально-економічному середовищі – це процес пристосування внутрішніх властивостей підприємства до вимог динамічного зовнішнього середовища на основі використання організаційно-економічних і соціальних регуляторів із метою забезпечення стійкості функціонування в довгостроковій перспективі.

Внутрішня система адаптаційного механізму структурується виділенням таких елементів, як адаптивний потенціал, адаптаційні можливості, зовнішні сили, елементи адаптації, вектор адаптації, адаптаційний процес, точки біфуркації, атрактори.

Глобальна трансформація принципів взаємодії економічних суб'єктів із навколишнім середовищем виступає основою переформатування ціннісного вектору в напрямі прийняття парадигми сталого економічного розвитку як основного атрактору, що накладає обмеження та визначає рамкові тенденції побудови механізму адаптації підприємств агропромислового виробництва до мейнстримної траєкторії економічного розвитку.

Розкрито неоднозначний взаємозв'язок між величиною адаптивного потенціалу і прагненням підприємства до змін. Стосовно переходу до моделі сталого економічного розвитку, з одного боку, простежується тенденція відходу суб'єктів господарювання з високим ступенем гомеостазу від вибору радикальних стратегій адаптації. З іншого – саме економічно стабільні підприємства володіють значним потенціалом переходу точки біфуркації відповідно до атрактору сталого економічного розвитку.

У структурі детермінант адаптаційного потенціалу підприємств збільшується вага такого фактору, як рівень розвитку конкретного ринку, зокрема стан конкурентного середовища, тип ринкової структури, у рамках якої діє суб'єкт господарювання. Конкурентною ситуацією визначається множина адаптаційних можливостей, що зумовлює актуалізацію механізмів диверсифікації конкурентних стратегій у системі адаптивного потенціалу шляхом віддалення від характеристик ринку досконалої конкуренції.

Вирішальну роль у реалізації механізмів адаптації агропромислових підприємств до умов і принципів сталого економічного розвитку відіграє активний елемент адаптації. Зміни у свідомості особистостей, що приймають рішення стосовно вибору вектору адаптації, асиміляція соціального та екологічного факторів у стратегію та тактику економічної діяльності суб'єктів господарювання виступають необхідною умовою розвитку. Імпульсною силою переформатизації мислення економічних агентів стає глобалізація.

Список використаних джерел:

1. Северцов А.С. Теория эволюции. Москва : ВЛАДОС, 2005. 380 с.
2. Мейер К., Девис С. Живая организация: Компания как живой организм: Грядущая конвергенция информатики, нанотехнологии, биологии и бизнеса. Москва : Добрая книга, 2007. 368 с.
3. Харчишина О.В. Вплив наукових шкіл менеджменту на формування теорії організаційної структури. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_1_23.

4. Кавтиш О.П. Адаптаційний механізм корпорацій: суть і особливості реалізації. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7. С. 313–320.
5. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений / пер. с англ. К. Мартынова, Н. Эдельмана. Москва : Гос. ун-т Высшей школы экономики, 2010. 256 с.
6. Семенишина Н.В. Теорія інституційного ізоморфізму та її прояв у реформуванні національної системи бухгалтерського обліку. URL: <http://magazine.faa.org.ua/teoriya-instituciynogo-izomorfizmu-ta-ii-proyav-v-reformuvanni-nacionalnoi-sistemi-buhgalterskogo-obliku.html>.
7. Цимбал С.М. Філософсько-методологічний потенціал соціосинергетики : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 09.00.09 ; Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А.С.Макаренка. Київ, 2005. 22 с.
8. Smith John J. Encyclopedia Americana. The International Reference Work (30 Volume Set). 1963. Vol. 1. First Edition. Rand McNally & Company; Later Printing. 350 p.
9. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. Москва : ИНФРА-М, 2006. 564 с.
10. Экономико-математический энциклопедический словарь / гл. ред. В.И. Данилов-Данильян. Москва: Большая российская энциклопедия. Москва : ИНФРА-М, 2003. 688 с.
11. Философские проблемы адаптации / А.Б. Георгиевский и др. Москва : Мысль, 1975. 277 с.
12. Чиженькова Е.В. Формирование экономического механизма адаптации хозяйствующего субъекта к рыночной среде : автореф. дис. ... канд. экон. наук ; Орловский государственный институт экономики и торговли. Москва, 2006. URL: http://www.0ck.ru/menedzhment_i_trudovye_otnosheniya/problemy_adaptacii_predpriyatiya_k.html.
13. Козаченко А.В., Пономарев В.П., Ляшенко А.Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография. Киев : Либра, 2003. 280 с.
14. Крисьюк Ж.Л. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 2. С. 38–42.
15. Гросул В.А., Аскеров Т.Т. Сущность и ключевые аспекты адаптации предприятий розничной торговли. *Интеллект XXI*. 2019. № 2. С. 22–26.
16. Алексеев С.Б. Формування адаптивного управління підприємствами вугільного машинобудування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» ; Одеський національний економічний університет. Донецьк, 2003. 23 с.
17. Ластаев Т.Т., Кайгородцев А.А. Механизм агропромышленной интеграции. *Вестник КАССУ*. 2006. № 4. С. 10–12.
18. Питайкина И.А. Закономерности развития государственных унитарных предприятий России в рыночной экономике : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 «Экономическая теория». Пенза, 2006. 23 с.
19. Пастухова Е.А. Адаптация экономической системы к изменениям внешней среды. URL: <http://www.bogdinst.ru>.
19. Ячменьова В.М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств : монографія. Сімферополь : Доля, 2007. 384 с.
20. Милославова И.А. Понятие и структура социальной адаптации : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 09.00.00 «Социальная философия». Ленинград, 1974. 24 с.
21. Ханалиев Г.И. Развитие системы управления адаптацией автомобильного транспорта в условиях экономической среды : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» ; Северо-кавказский государственный технический университет. Ставрополь, 2006. 21 с.
22. Лепейко Т.І., Кривобок К.В. Адаптаційний потенціал підприємства в конкурентному середовищі. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 20. С. 245–250.

References:

1. Severcov A.S. (2005) *Teoriya jevoljucii*. [Theory of evolution]. Moscow: Gumanitar. izd. centr VLADOS. (in Russian)
2. Mejer K., Devis S. (2007) *Zhivaja organizacija: Kompanija kak zhivoj organizm: Grjadushhaja konvergencija informatiki, nanotekhnologii, biologii i biznesa*. [The company as a living organism: The upcoming convergence of computer science, nanotechnology, biology and business]. Moscow: Dobraja kniga. (in Russian)
3. Kharchyshyna O.V. (2010) *Vplyv naukovykh shkil menedzhmentu na formuvannia teorii orhanizatsijnoi struktury* [The influence of scientific schools of management on the formation of the theory of organizational structure]. *Economy. Management. Innovations*, no. 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_1_23.
4. Kavtysh O.P. (2013) *Adaptatsijnyj mekhanizm korporatsij: sut' i osoblyvosti realizatsii* [Adaptation mechanism of corporations: essence and features of realization]. *Business Inform*, no. 7, pp. 313–320.
5. Nort D. (2010) *Ponimanie processa jekonomicheskikh izmenenij* [Understanding the process of economic change]. Transl. from engl. Martynova K., Jedel'mana N. Moscow: Izd. dom Gos. un-ta Vysshej shkoly jekonomiki.
6. Semenyshyna N.V. *Teoriia instytutsijnogo izomorfizmu ta ii proiav v reformuvanni natsional'noi systemy bukhgalters'koho obliku* [The theory of institutional isomorphism and its manifestation in the reform of the national accounting system]. Available at: <http://magazine.faa.org.ua/teoriya-instituciynogo-izomorfizmu-ta-ii-proyav-v-reformuvanni-nacionalnoi-sistemi-buhgalterskogo-obliku.html>.
7. Tsymbal S.M. (2005) *Filosofsko-metodolohichnyj potentsial sotsiosynerhetyky*. [Philosophical and methodological potential of sociosynergetics]. (PhD Thesis). Kyiv: Sumy state. Pedagogical University named after A.S. Makarenko.
8. Smith John J. (1963) *Encyclopedia Americana. The International Reference Work (30 Volume Set)*. Vol. 1. First Edition. Rand McNally & Company; Later Printing.
9. Rajzberg B.A., Lozovskij L.Sh., Starodubceva E.B. (2006) *Sovremennyj jekonomicheskij slovar'* [Modern economic dictionary]. Moscow: Infra-M.
10. *Jekonomiko-matematicheskij jenciklopedicheskij slovar'* [Economic and mathematical encyclopedic dictionary]. (2003). In Danilov-Danil'jan V.I. red. Moscow: Bol'shaja Rossijskaja Jenciklopedija. Izdatel'skij Dom "INFRA-M".
11. *Filosofskie problemy adaptacii* [Philosophical problems of adaptation]. (1975). Georgievskij A.B. i dr. Moscow: Mysl'.
12. Chizhenkova E.V. (2006) *Formirovanie jekonomicheskogo mehanizma adaptacii hozjajstvujushhego sub#ekta k rynchnoj srede*. [Formation of the economic mechanism of adaptation of the business entity to the market environment] (PhD Thesis). Moscow: Orel State Institute of Economics and Trade. Available at: http://www.0ck.ru/menedzhment_i_trudovye_otnosheniya/problemy_adaptacii_predpriyatiya_k.html.

13. Kozachenko A.V., Ponomarev V.P., Ljashenko A.N. (2003) *Jekonomicheskaja bezopasnost' predpriyatija: sushhnost' i mehanizm obespechenija* [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of maintenance]. Monografija. Kyiv: Libra.
14. Krys'ko Zh.L. (2009). Adaptatsia pidpriemstva do zovnishn'oho seredovyscha cherez mehanizm restrukturyzatsii [Adaptation of the enterprise to the external environment through the mechanism of restructuring]. Galician Economic Bulletin, no. 2, pp. 38–42.
15. Grosul V. A., Askerov T.T. (2019) Sushhnost' i kljuचेvye aspekty adaptacii predpriyatij roznichnoj trgovli [The essence and key aspects of adaptation of retail enterprises]. *Intelligence XXI*, no. 2, pp. 22–26.
16. Aliksieiev S.B. (2003) Formuvannia adaptivnoho upravlinnia pidpriemstvamy vuhil'noho mashynobuduvannia [Formation of adaptive management of coal engineering enterprises]. (PhD Thesis). Donets'k: Odessa National Economic University.
17. Lastaev T.T., Kajgorodcev A.A. (2006) Mehanizm agropromyshlennoj integracii [The mechanism of agro-industrial integration]. *KASSU newspaper*, no. 4, pp. 10–12.
18. Pitajkina I.A. (2006) *Zakonomernosti razvitija gosudarstvennyh unitarnyh predpriyatij Rossii v rynochnoj jekonomike* [Regularities of development of the state unitary enterprises of Russia in market economy]. (PhD Thesis). Penza.
19. Mezhdunarodnyj institut A. Bogdanova. Vserossijskaja Internet-konferencija. Pastuhova E.A. Adaptacija jekonomicheskoi sistemy k izmenenijam vneshnej sredy. [A. Bogdanov International Institute. All-Russian Internet Conference. Pastukhova EA Adaptation of the economic system to changes in the external environment]. Available at: <http://www.bogdinst.ru>.
20. Yachmen'ova V.M. (2007) *Identifikatsiia stijkosti diial'nosti promyslovykh pidpriemstv: monohrafiia* [Identification of sustainability of industrial enterprises: a monograph]. Simferopol: Dolia.
21. Miloslavova I.A. (1974) *Ponjatje i struktura social'noj adaptacii* [The concept and structure of social adaptation]. (PhD Thesis).
22. Hanaliev G.I. (2006) *Razvitie sistemy upravlenija adaptaciej avtomobil'nogo transporta v uslovijah jekonomicheskoi sredy* [Development of management system of adaptation of motor transport in the conditions of economic environment] (PhD Thesis). Stavropol': North Caucasus State Technical University.
23. Lepejko T.I., Kryvobok K. V. (2015) Adaptatsijnyj potentsial pidpriemstva v konkurentnomu seredovyschi [Adaptive potential of the enterprise in a competitive environment]. Proceedings of the Economic analysis. Ternopil National Economic University; (eds. Deriy V.A.). Ternopil: Publishing and Printing Center of Ternopil National University of Economics "Economic Thought", Vol. 20, pp. 245–250.